

տակամբ քյերկնից, աւետիս ուրախութեան մատուցանելով նոցա, երգէին, փառք ի բարձունս, եւ այլն»

«Վասն եփրասայ»

«Ի սուրբ Բեթլէմէմէն Բ ժամու ճանապարհ գէպ ի հարաւ, գաանի Սողոմոն արքայի պարտիղի տեղն, որ չորից կողմանց փակեցեալ է լերամբ...: Եւ յայտ տեղոյս մղոնուկէս հեռի, գէպ յարեւմտոս, զոյ աղբիւր մի, որ ասի՝ աղբիւր կնքեալ, զի ի ներքոյ երկրի ընթանայ, ի մէջ կամարաշէն այրի միով, զայ յարեւմտից զընայ յարեւելս»

«Եւ յայտ աղբերէս ընթացեալ գէպ ի հիւսիս, իրր կէս ժամու ճանապարհ, պատահի վանք մի՝ յանուն սրբոյն Գէորգայ զօրաւարին, եւ ունի եկեղեցի գմբէթաշէն սքանչելագործ ի հիւանդս եւ ի ցաւազնեալս, զի միշտ առնէ բժշկութիւն հիւանդաց, թէ հաւատացելոց եւ թէ անհաւատից անխտիր: Եւ է ի ձեռս Յունաց ազգին: Եւ Քրիստոսի փառք յաւիտեանս. ամէն» (Էջ 87ա.—)

«Այսոքիկ են որք գտանին ուխտատեղիք ի հարաւակողմն սրբոյն քաղաքին յերուսաղէմայ զոր Աստուծով պատմեցաք համառօտակի, վասն որոյ այսուհետեւ տեսցուք զհիւսիսային կողմի եղեալ տեղիքն»

«Վասն ագարակին Ագրիպպա ուր ննջեաց Աբիսիէի»

«Հիւսիսային կողմի եղեալ տեղիքն դամէնն ասացաք յառաջագոյն, ի Դամասկոսէ սկսեալ մինչ ի սուրբ քաղաքն: Զի ցամաքային ճանապարհն սրբոյ քաղաքին՝ է հիւսիսային կողմն, բայց գոյ եւս տեղի իմն՝ որ ասի ագարակ Ագրիպպա՝, որ է մերձ քաղաքիս, իբր այր իմն, ուր ննջեաց Աբիսիէիէք աշակերտն Երեմիա մարգարէին, ԿԼ (68) ամ» . . . (մնացեալն սրբագան պատմութիւն մինչեւ 87բ. տող 12: Էջ 87բ.—)

«Այսքան վասն շրջակայ տեղեաց սրբոյ քաղաքիս բաւականեսցի: Ուրեմն մտեալ այսուհետեւ ի յաստուածաշուրջ քաղաքն, եւ պատմեսցուք համառօտակի զտեղեացն այնոցիկ՝ որք գտանին ի մէջ պարսպին, սրբոյ քաղաքին» (Էջ 88ա տող 2):

(Շարունակելի)

Յ. ՔԻՐՈՍԵԱՆ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԻԻԹԱՐ ԱՅՐԻՎԱՆԵՑԻ

ՆՈՐԱԳԻԻՏ ԱՐՁԱՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԵՐԿԵՐ

Արդ որպ. յառաջն ասացաք սրն. Ստեփաննոս կայր ի կաթողիկոստրանին եւ լուսաւորէր զամենեւեան բանիւ վրդաութե. իւրոյ. հանդիպեցաւ նմա հակաճառութի. ընդդէմ Սմբատայ երկաբնակի, որ էր քապարապետ հայոց եւ զաւանակից յունաց, զոր յետոյ, մհ. թըւին ի համանուն թռռնէ սորա յայանեցաւ աղանդն Թոնգրիկեցոց, յաւուրս Դաթի կթղկսի. Կակաղեցոյ, եւ ՚ի սոյն աւուրս բաժանեցան ՚ի հայոց ազգն Մոդ. ի ձեռն Փարսմանայ ումնն փառամով քննայի. որպ. պատմէ սրն. Ուխտանէս եպսն. Սերաստիոյ:

Արդ այս Սմբատս ստտանայարարու՝ զիմափառ եղեալ սրբոյն Ստեփաննոսի եւ քաղում տշխատութի. հասուցեալ սրբոյն եւ ինքն անհաւանութե. մնացեալ, կամեցաւ սպանանել զսրն., զոր իմացեալ սրբոյն եւ զաղտազնաց եղեալ ի կողմանս խաղտեաց, զաղարի առ միայնաւորի միում ուղղափառի, ընթեռնով յարաժամ զգիրս ածայինս. Լուեալ զայս երկորնակն Սըմբատ Կուրապողոտ, ազգ առնէ կայսերն յունաց Լեոնի, եթէ հերձուածող ոմն Ստեփաննոս եւ հայհոյիչ թղրութե. քո, հալածեալ յինչն, է ՚ի կողմանս աշխարհիգ ձերոյ, բնակեալ առ այս անուն միայնաւորի: Յասուցեալ կայսրն ետ ածել զնա տագնապաւ ՚ի դուռն արքունի. բայց խրատեալ զնա միայնաւորն ասել թէ մուրական եմ ես եւ անազգի, եւ ի լսելն զայս կայսերն, քաղցրացոյց ած. զմիտս նր., եւ ոչ էարկ զնա ընդ չարչարանաւք. բայց ոչ թագոյց զճրագ հաւատոյ, այլ յայանեցաւ ճամարտութի. նր. առաջի կայսերն եւ խաւսեցան վս. զաւանութե. հաւատոյ ընդ միմեանս: Իսկ ի հաւանել կայսերն, խնդրէ ի նմանէ սրն., բանալ առաջի իւր զարկեզս սրբոյն, որ եզիտ մատեանս մի ոսկետուփ, որ պատմէր զուղղափառութի. հաւատոյ, հաստատեալ յառաջին սր. հր-

պացն. ի գլխաւորաց երկց սբ. ժողովոյն: Տարեալ զայն երանելին, մատոյց առաջի թգրին, զոր իբրեւ ընթերցու, հաճեալ հաւանեցաւ, եւ ասէ ցարն. երթ ի Հոռոմ հրովարտակաւք հրամանաց մերոց, առ պապն Ագարոս⁽¹⁾, եւ բեր ինձ երիս գիրս, համարարաւ յայսմ գրոց, զոր թէ կարես գտանել, յայնր⁽²⁾ գրենաց կրանս դարձուցանեմ զամ. աշխարհ: Երթեալ սրբոյն ի Հոռոմ եւ ըստ աջողելոյն այ. գտեալ երիս գիրս համադաւանս այնմ գրոց, կարգեալ եւ յաւերինեալ յԱթանասէ Աղեքսանդրացոյ, ի Կիւրղէ եւ յԵպիփանայ, եւ իմացեալ հոգովն, եթէ ոչ առնէ կայսրն, զոր խոստացաւ: Անփոյթ արարեալ զհրաման ինքնակալին Լեոնի, ընդ այլ ճանապարհ գայ յեմ.⁽³⁾ եւ զիմեալ ընդ Ասորիս, հասանէ ի Դուրն, եւ մատուցանէ զգրեանն առաջի տն. Դաւթի հպտի., զոր տեսեալ զուարճացաւ յոյժ, եւ սիրեալ զսրն. եւ պատուեալ ըստ անձին իւրում, ապա տայ ի նո զամ. գործս հոգեւորս տան կթղկոսարանին:

Յայնմ ժամանակի վախճան հասանէր երջանիկ եպսապետին. Սիւնեաց տն. Յոհանայ. եւ եկեալ առ կթղկոսն. իշխանքն Սիւնեաց Բարգեն եւ Քուրդիկ, խնդրեցին աթոռակալ իւրց. ի դրանէ հրպին., եւ տեսեալ զսրն. Ստեփաննոս հրամանակատար հրպին. եւ զահեղէց ի վր. ամ. իշխանութեց. նր., տեղեկացեալ յոմանց եթէ ի Մաքենոցոց սբ. ուխտէն է, ապա աղաչանս արկեալ առաջի հրպին., զսրն. Ստեփաննոս խնդրէին ձեռնադրել յաթոռն Սիւնեաց: Արդ ոմանք ոչ զիտելով զստոյգըն, զԲարգեն իշխանս այս կարծեն զԲարգեն կաթողիկոսն, որ ծգ. ամաւ յառաջ էր քան զհայ թուականն, եւ Ստեփաննոս Սիւնեցին ի. ճՁԳ. թվկնին. էր, եւ է միջոց ժամանակացս միս. ամ. զիւրդ ձեռնադրէր զսա Բարգեն, այնքան ժամանակաւ հետի էին ի միմեանց⁽⁴⁾: Այլ որպէս մեք կարացաք վրհասու. լինել ստուգութիւն.

այսպ. է, որպ. զրեցաք: Ընկալեալ կաթողիկոսին զհայցուածս նց., վերադէ զսրն. Ստեփաննոս յաթոռ եպսոթե. Սիւնեաց եւ վս. երախտեաց աշխատութե. նր., որ երեւ զգրեանսն ի Հոռոմայ եւ վս. արժանաւորութե. իւրոյ, երբեակ զաս եպսացն. հայոց կարգեաց զաթոռն Սիւնեաց. զի յառաջն յի երորդ զահին էին սիւնիք: Զի մեծ թգրն. հայոց Տրդատ եւ սբ. Լուսաւորիչն մեր զաշխարհ եւ զիշխանութի. իւրց. այնպ. սահմանեցին, որպ. տեսին ի հոռոմայեցոց իշխանութեն. կարգեալ ի մեծէն Կոստանդիանոսէ եւ ի սրբոյն Սեղբեսարոսէ: Մեծն Տրդատ կարգեաց. զ. զահեղէցս իւրոյ պաղատանն, զորս Բղէշիս անուանեաց: Արեւելեան զրոնն իշխան Բղէշիս Գուգարացոց. իր. իշխանաւք. որ հարաւային զրանն՝ Անգիղ տունն. իբ. իշխանաւք. արեւմտեանն զրանն՝ Կորդուցին՝ իա. իշխանաւք. հիւսիսային զրանն՝ Սիւնեցին՝ իա. իշխանաւք. Եւ զաւրք սոցա միահամուռ ճիւղ., եւ. Զ. իշխանք զրեցան ի զահ նամակի նր., որք ի վր. ոսկի բարձի նստէին, առաջի արքայական աթոռոց նր.: Իսկ եթէ զկարգ զահնամակին կամիցիս զիտել, ցուցանեն քեզ պատմութիւն. Ագաթանգեղոսի, Ներսիսի եւ Դեոդի:

Այսպ. եւ սրն. Գրիգոր կարգեաց զահագլուխ եպսո. լը. ժթ. յաջմէ, եւ ժթ. յահեղէ, որք են այսոքիկ, յաջմէ. ա. Հարքայ. բ. Ոստան. գ. Տայոց. գ. Մարգողացի. եւ Արշամունեաց. գ. Արծրունեաց. է. Սիւեաց. ը. Ընուշտունեաց. թ. Մոկաց. ժ. Երթարկայ(?). ժա. Ամատունեաց. ժր. Գողթան. ժգ. Գարդմանա. ժգ. Ալեկոյ. ժե. Բուժանեաց. ժզ. Ռոտակաց. ժէ. Արդնոյ. ժը. Զորրոգ հայոց. ժթ. Սա-

րից եւ Սրբէլեանից. որտեղ Սիւնեցու բերած երեք զրբրի եւ Գերմանոսի թղթի ընդունող Բարգէն կաթողիկոսն է, որի ստուգութեան ղէմ իրաւամբ վիճում է Միսթարր. «Եւ եկեալ առ կաթողիկոսն Բարգէն եւ եցոյց նմա զթուիթն Գերմանոսի իսկ Բարգէն ձեռնադրեաց զիս եպս. առաքելական աթոռոյն Սիւնեաց նահանկին» 1 Բարգէնի հրամանով էլ Սիւնեցին գրում է իւր պատասխանը. ...«Արար եւ շարականս զաւագ օրհնութեններն(?) զէ. ժայնին. եւ վառին մեաց, որ տէր Ներսէս ասաց ի նոյն ոճ բանիցն» 2 Վերջին խօսքերից երեւում է, որ խրմբագրութեմ է այն Ներսէս Շնորհալուց յետոյ: Այստեղ պակասում է Սիւնեցու եւ Սմբատ Բագրատունի նահապետներ եւ ապա կայսեր հետ կապուած պատմութիւնն ու խօսակցութիւնը:

(1) Լեոն իստարացու ժամանակակից պապերն էին Գրիգոր Բ. եւ Գրիգոր Գ. Ո՞րտեղից է առել Միսթարր այս սխալ տեղեկութիւնը, չգիտենք:

(2) Զ-ում. յսն. (3) Եմ.:

(4) Ամեն ինչ պատրաստ էր, գրուած, երբ առիթ ունեցանք թերթիւու Ն. Նախիջեւանի Ս. Լուսաւորիչ եկեղեցու ձեռագիր Յայտաւորքը. երեւեցաւ, որ կայ Սիւնեցու վկայարանութեան չորրորդ խմբագրութիւն, տարբեր «սկզբնականից», Միսթա-

գաստանի: Իսկ յահելէ կարգեցաւ. ա. Բաւնեոյ. բ. Մամիկոնեան. գ. Բագրեանդն. գ. Բզնունեաց. ե. Բագրատունեաց. զ. Խորխուռունեաց. է. Վանանդայ. ը. Ապահունեաց. թ. Արշարունեաց. ժ. Գնունեաց. ժա. Անձաւացեաց. ժբ. Պալունեաց. ժգ. Ասորեաց. ժդ. Մեհնունեաց. ժե. Էլիոյ. ժզ. Զարեանդա. ժէ. Եկեղեաց. ժը. միւս ասորեաց. ժթ. Սպերոյ: Արդ այսոքիկ էին գլխաւոր գահակալքն, զոր կարգեաց սրն. Գրիգոր և հրամայեաց, եթէ մի ոք իշխեսցէ փոխել զկարգ գահիս, զոր ես սահմանեցի, և ընդ սոքաք կարգեաց եպսոս, ն., և եթէ կամիցիս զիտել զգահնամակի եպսոսն., ցուցանէ քեզ մեծն Սամուէլ հայրն կարմընձօրոյ:

Իսկ սրն. Ստեփաննոս առեալ զիշխանութիւն. չրջէր ընդ. բժան. գաւառն Սիւնեաց, և ուրախ առնէր զնս. շնորհաւքն Բի., քարոզել և ուսուցանելով ըստ խրատուն Պաղոսի: Սա սկսաւ թարգմանել զտեախն մեթոթի և ոչ կարաց կատարել վս. կանխաժաման մահուան իւրոյ: Արդ մինչդեռ դուրէն ածեղէն. ճրագի լուսաւորէր զհոգիս ամենեցուն, այլ և սուսեր հոգեւոր էր՝ սատակումն ամբարբշտաց, յեղեկեց. Զօրի Մոզն գաւառի, կին մի շնացող յանդիմանեալ ի նմանէ վս. յանցանաց իւրոց, արբեալ ախտիւն յիմարութե., զի ոգիք ըմբռնեալ ի մեղս ի մտաց ևս անգանին: Առեալ ի գիշերի զհոմանին իւր, գնաց ի սպանումն սրբոյն, և զի աւառային էր ժամանակն և սրն ելեալ արտաքս ի Մոզանէ՝ զովանայր ի յորդաբուխ աղբերն, որ Աւագ ակն անուանի. ելեալ յոստս ծառոյ միոյ ուռոյ ննջէր: Իսկ կինն տուեալ զանակ ցհոմանին իւր, հանէ ի ծառն, սպանանել զսրն.: Իսկ այրն ելեալ ի ծառն, տեսանէ, զի չուռն սրբոյն, զի զաւրէն լուսոյ ցոլանայր յընդկացն և ճախր առնոյր զարծեալ ի նա: Եւ հրեշտակք. բ. հրեղէն թեաք հովանաւորէին նմա, մի ի սնարից կողմանէ, և մի յանտալից, զայն տեսալ, փութապէս, էջ ի ծառոյն և պատմեաց կնոջն զոգոթիւր.: Իսկ կինն ջեռեալ տիրասպան խորհրդովն, զարծեալ յորզորեաց զայրն, ելանել և առանց զանգիտելոյ սպանել զսրն.: Դերեալն ի պարտողէն, ելեալ ետես ըստ առաջին աւրինակին, և կարի վարհուրեալ

անկաւ սուրն ի ձեռաց նր. և ինքն անկաւ ի ծառէն: Իբրեւ գիտաց կինն եթէ ևս ոչ յայնմ նուաղի հեղաւ⁽¹⁾ արիւն անրծին, պախարակեալ զայրն, ինքն ելեալ ի ծառն զգածեալ խորհրդով և խաւարեալ աչաւք, էառ զգանակն, և խոխոզեաց զսրն. ի սրսկապանի իւրեւմ. և հեղաւ արիւն նր. զպատշգամաւքն և զծառովն. իսկ զհոգի սրբոյն բարձեալ երկուց հրեշտակացն, վերացան յերկինս, ակնյայտնի երեւմամբ: Զոր տեսեալ միայնաւոր ոմն Նոյ անուռն, որ բազում ժամանակս ճգնէր ի լերինն սր. Սիոնի, զի զայր Ստեփաննոս և զոգոթիւր լի արեամբ ունէր առաջի այ. ասելով. Տես տր., զի քոյ են դատաստանք արդար: Իսկ ի ժամ առաւաւտին զիտացեալ պաշտանէից նր. զիրսն որ գործեցան, աղաղակեալ, աղղ արարեալ գեղջէիցն. և ամ. չուրջակայ գաւառին. բայց ոչ գիտացին եթէ յումմէ՞ գործեցաւ սպանութիւն.: Ապա բարձեալ զպատուական մարմինն, կամեցան հանել ի Սիոն լեռն. յորժամ հասին ի գեղն Արկազնոյ, ընդ առաջ եղեն ամ. բազմութիւ. մարդկան, և պրն. գեղջն, որ էր աներ Բարդեսայ, և մեծաւ ողբով ըսգացեալ ըստ պատշաճին, հաճեցին զմիտս պաշտանէիցն, հանգուցանել զսրն. ի սենեկին, որ շինեալ էր յանուն հղաւր զինուորին Բի. սրբոյն Բրիտտափորի, իսկ նց. ունկնդիր եղեալ՝ կատարեցին զկամանց.: Ապա զայր հասանէր միայնաւորն Նոյ ի սր. Սիոնէ և փարէր զմարմնով երանելոյն, և աղղ առնէր ժողովրդեանն զտեսիւն, որ ցուցաւ նմա ի գիշերին, և զգալ բարկութեն. ի վերուստ. և ահա խաւար⁽²⁾ շաւափելի յանկարծակի պատեաց զՄոզն և զում. սահմանս երկրին, և զաւուրս քառասուն ոչ երեւէր տիւ և ոչ գիշեր. և լինէին ստէպ ստէպ շարժմունք և ցոլմունք հրոյ՝ և որոտմունք և բոց բարկութե. այ. և հրացանութիւք. ընդ ամ. երկրին եռային, պատառէին վէմք, բեկանէին բլուրք, խոնարհէին լերինք, խնուին աղբիւրք, տատանէին տունք, աւառէին ապարանք, կործանեցան տունք ի վր. բնակչաց իւրեանց, վա՛յ վայի՛ հանդիպէր և աղաղակ աղաղակի, վս. որոյ և վայոյ ձոր անուանեցաւ⁽³⁾:

(Շար.) ԴԱՐԵԳԻՆ ԱՐՔԵՊ. ՅՈՎՍԷՓԵԱՆԾ

(1) 2-ում. հեղօ: (2) 2-ում. խօսք:

(3) անուանեցօ: